

RECENZJA KSIĄŻKI *BOOK REVIEW*

MAREK CZYŻEWSKI
Uniwersytet Łódzki

Graham Button, *Harvey Sacks and ethnomethodology: The prospect of an alternate and adequate sociology*, Routledge, Abingdon 2026, ss. 221.

Kolejny tom w serii *Directions in ethnomethodology and conversation analysis* to książka pod wieloma względami cenna¹. Graham Button, autor i redaktor szeregu doniosłych publikacji z obszaru etnometodologii i analizy konwersacyjnej [m.in. Button, Lee 1987; Button 1991, Button, Lynch, Sharrock 2022] podjął się zadania obfitującego w liczne trudności, a mianowicie rozwikłania złożonej i kontrowersyjnej kwestii relacji między analizą konwersacyjną Harveya Sacksa i etnometodologią Harolda Garfinkla. Na ten temat istnieje obszerna, lecz niejednorodna literatura. Na uwagę zasługują przede wszystkim te pozycje, które rozpatrując punkty zbieżności i rozbieżności między obiema propozycjami zdają zarazem sprawę z radykalnego charakteru stanowiska etnometodologicznego [np. Watson 2009; Lynch 2019; Button, Lynch, Sharrock 2022]. Omawiana tu książka należy do zarysowanego nurtu, a na jego tle wyróżnia się jako głos szczególnie ważny, a także jako – należałoby mieć nadzieję – znaczący punkt orientacyjny dla debat naukowych w nadchodzących dekadach. Nadzwyczajna wartość wywodu Buttona łączy się z tym, że wskazane zagadnienie rozpatruje

Dr hab., em. prof. UŁ, Katedra Socjologii Kultury, Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny; e-mail: marek.czyzewski@uni.lodz.pl; <https://orcid.org/0000-0001-9544-1420>

¹ Seria redagowana jest przez Andrew Carlina i Neila Jenkinsa i publikowana przez wydawnictwo Routledge. Bliższe informacje o tej serii zawarte są na stronie wydawnictwa: <https://www.routledge.com/Directions-in-Ethnomethodology-and-Conversation-Analysis/book-series/ASHSER1190>. Recenzja jednego z poprzednich tomów ukazała się w *Przeglądzie Socjologicznym* w roku 2025 w zeszycie 74(3) [Czyżewski 2025].

on w powiązaniu z dwoma innymi, równie kontrowersyjnymi kwestiami. Autor bowiem przekonująco udowadnia, że współczesne kontynuacje etnometodologii i analizy konwersacyjnej odchodzą od radykalnego przesłania Garfinkla, a ponadto podejmuje kłopotliwy i rzadko dyskutowany w kręgu zwolenników etnometodologii problem adekwatności opisu rzeczywistości w źródłowym ujęciu Garfinkla. Trzem wskazanym blokom tematycznym odpowiadają kolejne partie książki: „Wprowadzenie” oraz część pierwsza „O Sacksie”; część druga „O etnometodologii”; i część trzecia „O adekwatności”.

Zdaniem Buttona (i zgodnie z podtytułem książki), stawka, o którą chodzi w ramach sporów o tradycję etnometodologii i analizy konwersacyjnej polega na tym, by nie zaprzepaścić unikalnej szansy, jaką ta tradycja oferuje. Biorąc z niej najcenniejsze elementy i odpowiednio je kultywując otwieramy się zdaniem autora na perspektywę socjologii „alternacyjnej” (ang. *alternate*) i adekwatnej. Do kwestii adekwatności socjologicznych ustaleń wobec rzeczywistości powracam w dalszej części recenzji. Objaśnienia wymaga nieoczywisty termin „socjologia alternacyjna”. W swych wcześniejszych pracach Harold Garfinkel uznawał etnometodologię za radykalną alternatywę wobec socjologii konwencjonalnej. „Alternatywa” mogłaby jednak oznaczać, że etnometodologia i socjologia konwencjonalna w odmienny, lecz symetryczny wobec siebie sposób realizują to samo zadanie analizy rzeczywistości. „Alternacyjny” charakter etnometodologii wobec socjologii konwencjonalnej pojawia się w późniejszych pracach Garfinkla [2002] i ma jednoznacznie wyrazić jej całkowicie radykalną odmienność [48–49]². Socjologia konwencjonalna, określana w późniejszych pracach mianem „analizy formalnej” lub „socjologii konstrukcyjnej”, budując układy pojęć i też nie jest w stanie ujawnić epistemicznej podstawy swoich ustaleń, nie jest też takim zadaniem zainteresowana. Etnometodologia może to zrobić w odniesieniu do socjologii konwencjonalnej, a ponadto jest zainteresowana problematyką kompletnie obcą socjologii konwencjonalnej, a mianowicie tym, jak uczestnicy życia społecznego krok po kroku budują uporządkowanie (ang. *orderliness*) aktywności, które tu i teraz realizują i które sobie nawzajem jako takie właśnie aktywności, poprzez nie same, *implicite* lub *explicite* objaśniają, czyli czynią „wytłumaczalnymi” (ang. *accountable*). To swoiste zainteresowanie badawcze etnometodologii Button nazywa jej „bijącym sercem” [141]. Tak więc relacja między socjologią konwencjonalną i etnometodologią jest nie tylko alternacyjna, lecz także asymetryczna [por. Button, Lynch, Sharrock 2022: 33–36].

² Tu i poniżej: same liczby w nawiasach kwadratowych odnoszą się do odpowiedniego miejsca w omawianej książce.

Książka Buttona poświęcona jest uzasadnieniu tezy, w myśl której nie tyle sama etnometodologia, ile zaproponowana przez Sacksa, etnometodologicznie zorientowana analiza konwersacyjna daje szansę na powstanie socjologii alternatywnej i adekwatnej, a co najmniej stwarza warunki dążenia do tego celu. Kolejne rozdziały dotyczą głównych aspektów tej tezy. Autor rozwijając swoją argumentację polemizuje z odmiennymi stanowiskami w ramach współczesnej etnometodologii i analizy konwersacyjnej, wyraźnie się od nich dystansując. Z konieczności pomijam odnośniki do niemal całej, długiej listy prac, z którymi Button dyskutuje. Już samo ich odnotowanie skutkowałoby kilkakrotnym przekroczeniem akceptowalnego limitu objętości tej recenzji. Warto wszakże podkreślić, że nadzwyczajna erudycja autora i jego umiejętność prowadzenia klarownego wykładu sprawia, iż lektura może dostarczyć czytelnikom potężnej dawki wiedzy na temat przemian etnometodologii i analizy konwersacyjnej oraz ich aktualnego stanu.

We „Wprowadzeniu” oraz części pierwszej („O Sacksie”) zarysowane zostały trzy stanowiska w newralgicznej kwestii relacji analizy konwersacyjnej do etnometodologii. Pierwsze z nich stanowi niezwykle istotna opinia Garfinkla [2022: 53], iż po przedwczesnej śmierci Sacksa w 1975 roku analiza konwersacyjna miała oddalać się od etnometodologicznego źródła i stopniowo utożsamiać się z podejściem właściwym dla „analizy formalnej”. Drugie stanowisko, reprezentowane przez autorów tak wpływowych jak Steven Clayman, John Heritage i Douglas Maynard [2022] głosi, iż analiza konwersacyjna w wydaniu Sacksa od samego początku odróżniała się od etnometodologii Garfinkla i pozostawała pod równoległym wpływem m.in. koncepcji Ervinga Goffmana. Z tym punktem widzenia obszernie polemizuje Button, rekonstruuje najpierw etnometodologiczny charakter analizy konwersacyjnej Sacksa i tym samym wytyczając trzecie stanowisko w sporze o dziedzictwo Sacksa (rozdział „Sacks i etnometodologia”), a następnie przedstawiając ofertę Sacksa dla „alternatywnej” socjologii (rozdział „Sacks i socjologia”).

Druga część („O etnometodologii”) zawiera treści, które mogą okazać się decydujące dla współczesnej recepcji i dalszego rozwoju wielorodnej i wewnętrznie skonfliktowanej dziedziny obejmującej etnometodologię i analizę konwersacyjną wraz z jej niekiedy rozbieżnymi wariantami. Rozdział trzeci (lecz pierwszy w tej części – rozdziały numerowane są łącznie), jest najdłuższy w całej książce i nosi wieloznaczny tytuł „Fałszywi przyjaciele” (ang. *false friends*). Angielskie określenie *false friends* oznacza nie tylko po prostu fałszywych przyjaciół, lecz odnosi się także do znanej z praktyki translatorskiej sytuacji, gdy to samo słowo oznacza w różnych językach coś innego. Na przykład *actual* to po angielsku tyle, co

„rzeczywisty”, a nie „aktualny”. Zatem Graham Button jako przedstawiciel rdzenia tradycji etnometodologicznej i obrońca tezy, zgodnie z którą Harvey Sacks uprawiał etnometodologiczną analizę konwersacyjną, zdaje się mówić: niektóre osoby nie mają racji, gdy nazywają swoje badania analizą konwersacyjną albo etnometodologią. Nie pada w tym kontekście słowo „uzurpacja”, jednak wymowa stanowiska Buttona jest bliska takiemu zarzutowi. Lista „fałszywych przyjaciół” jest pokaźna. Na pierwszym miejscu pojawia się analiza multimodalna, jako że w myśl rdzennej analizy konwersacyjnej podstawowym środkiem komunikowania jest mowa, a inne kanały komunikacji są wobec niej wtórne. To w mowie i poprzez mowę uczestnicy opisują rzeczywistość, w której działają, zaś niewerbalna ścieżka jedynie mowie towarzyszy. Okazuje się, że „fałszywymi przyjaciółmi” mogą być etnograficzne badania pracy, gdyż etnograficzny warsztat analityczny dostarcza wprawdzie interesującej wiedzy, jednak nie pozwala na analizę dziejącego się tu i teraz procesu lokalnego wytwarzania porządku społecznego. Kolejna odmiana działalności „fałszywych przyjaciół” to próby „udomowienia Garfinkla” (ang. *domestication of Garfinkel*), czyli wiązanie jego, zdaniem autora, całkowicie nowatorskich idei z elementami tradycji teoretycznej w socjologii, np. z koncepcjami Talcotta Parsonsa czy Alfreda Schütza. Potężne armaty nakierowane są na dynamicznie rozwijający się nurt psychologii dyskursowej, który inspirując się etnometodologią, deklaruje odejście od analizy stanów psychicznych na rzecz badania reguł przypisywania sobie i innym stanów psychicznych, lecz zdaniem autora jest w tym przedsięwzięciu niekonsekwentny, sięgając po potoczne sposoby interpretacji rozmów zamiast pozostać w technicznym języku analizy rozmów. Najciekawsze jest jednak to, że jako ostatnia na metaforycznej ławie oskarżonych pojawia się współczesna analiza konwersacyjna, która według Buttona (i w zgodzie z przytaczaną wyżej opinią Garfinkla) odchodzi od etnometodologicznego rdzenia i zamienia się w jedną z metod badań jakościowych, absorbując po drodze szereg cech typowej „analizy formalnej”. Przedmiotem krytyki są zwłaszcza dwie odmiany współczesnej analizy konwersacyjnej: feministyczna oraz „epistemiczna” (związana z nazwiskiem Johna Heritage’a) [w tej kwestii por. także Button, Lynch, Sharrock 2022: 91–109]. Współczesna analiza konwersacyjna została w tak dużym stopniu zdominowana przez nie-etnometodologiczne idee, że, jak to czyni Button, w odniesieniu do badań Sacksa należałoby właściwie używać jego własnego określenia „analiza rozmowy” (ang. *analysis of conversation*) [29–30; por. Sacks 1992, tom 2: 549].

Na treści zawarte w rozdziale czwartym („Możliwe niejasności w etnometodologii”) czekało prawdopodobnie wielu sympatyków etnometodologii. Button

podejmuje tu zadanie eksplikacji czterech ważnych pojęć i idei etnometodologicznych: pojęcia pracy, koncepcji „wymogu unikalnej adekwatności”, pytania o to, jak uprawiać etnometodologię, frazy Garfinkla „kolejny pierwszy raz” (ang. *another first time*) oraz kwestii statusu badań Garfinkla. Jest to zadanie o tyle trudne, że realizowane jest niejako od wewnątrz etnometodologii. Walo-rem wywodu autora jest to, że proponowana przez niego eksplikacja nie dąży do tego rodzaju – w dobrej wierze „udostępniającego” – przeformułowania, które ma być wprawdzie zrozumiałe, lecz gdzie ceną zrozumiałości staje się utrata właściwego sensu eksplikowanych kategorii. Na szczególną uwagę zasługuje ostatni z wymienionych elementów. Button odnosi się tu do zarzutu dawnego ucznia Garfinkla, Erica Livingstona [2025a], iż etnometodologia Garfinkla nie pokazuje dokładnie „pracy” uczestników nad wytwarzaniem lokalnego uporządkowania. Button broni etnometodologii Garfinkla wskazując na jej programowy charakter. Podobnego argumentu używa w polemice z Livingstonem inny dawny uczeń Garfinkla – Michael Lynch [2025]³. Paradoks związany z tym sporem polega na tym, że – jak się okaże poniżej – Garfinkel uznawał studium Livingstona [1986] dotyczące pracy matematyków za wzorowy przejaw realizacji programu badań etnometodologicznych, natomiast sygnalizował pewien dystans wobec wczesnych badań Lyncha.

Ostatnia, trzecia część omawianej książki („O adekwatności”) zawiera dwa rozdziały. Pierwszy z nich, w łącznej numeracji rozdział piąty („Garfinkel i adekwatność etnometodologicznego opisu”) odnosi się m.in. do akcentowanej przez Garfinkla potrzeby odróżniania „analitycznej etnografii” od badań w pełni tego słowa etnometodologicznych. Przykładem „analitycznej etnografii” zdaniem Garfinkla ma być – skądinąd przez niego wysoko ceniona – monografia autorstwa wybitnego kontynuatora jego dzieła, Michaela Lyncha [1985], na temat laboratoryjnej pracy biochemików. Po stronie badań w pełni etnometodologicznych i zarazem dotyczących wyspecjalizowanych obszarów pracy Garfinkel dostrzegał dwie możliwości, obydwie z nich miały wykluczać obecny w podejściu etnograficznym punkt widzenia outsidera. Adekwatność etnometodologicznego opisu można bowiem osiągnąć albo wnikając głęboko w insiderskie rozumienie analizowanej pracy (czego próbował Livingston [1986], jednocześnie tracąc kontakt z nieznanymi się na rzeczy czytelnikami) albo rozwijając „dyscypliny hybrydowe”, łączące kompetencję wymaganą w danym obszarze wyspecjalizowanej pracy z etnometodologicznym zainteresowaniem lokalnym wytwarzaniem

³ Z uwagi na upływ czasu Button nie mógł w swej książce uwzględnić wspomnianej polemiki Lyncha ani repliki Livingstona [2025b].

porządku społecznego. Mimo podjętych interesujących prób obydwie ścieżki, jak konstatuje Button, nie zostały jednak rozwinięte [156–163].

Ostatni, szósty rozdział nosi tytuł “Sacks on sociology as a «natural observational science»”. W istocie tak właśnie Sacks określał swój program badawczy. Druga, ujęta w cudzysłów część tego tytułu jest trudna do przetłumaczenia. Translatorski, ale także interpretacyjny kłopot sprawiają przede wszystkim słowa *natural* i *science*. Termin *natural* odsyła do nauk przyrodniczych, jednak złożenie *natural observational* wskazuje na to, że chodzi o możliwie najdokładniejszą, opartą na wnikliwej obserwacji analizę rozmów niewywołanych, „naturalnie przydarzających się”, a nie zainscenizowanych czy zaczerpniętych z tekstów literackich. Termin *science* przywołuje na myśl tzw. nauki ścisłe oraz pozytywistyczne pojmowanie nauk społecznych. To skojarzenie byłoby też mylące. „Naukowy” charakter analizy konwersacyjnej oznacza bowiem dla Sacksa jej metodyczność i nastawienie na rekonstrukcję reguł prowadzenia rozmów. Zdaniem Buttona analiza konwersacyjna Sacksa łączyła cechy własnego podejścia badawczego z zaangażowaniem w realizację programu etnometodologii Garfinkla i po latach stanowi najpoważniejszą szansę dalszego rozwoju etnometodologii jako socjologii „alternacyjnej” i adekwatnej.

W „Konkluzji” autor zarysowuje podwójny obraz aktualnego stanu etnometodologii i analizy konwersacyjnej: z jednej strony imponująca liczba publikacji zaliczających się do tego obszaru, z drugiej zaś przygnębiająca wizja wielości wewnętrznych sporów i napięć, a także fakt ukierunkowania większości badaczy i badaczek w stronę „socjologii konstrukcyjnej”. Dziedzictwo Sacksa, tak jak je pojmuje Button, zawiera natomiast dwa cenne, warte kontynuacji atuty: „precyzyjne rozpięcie” (ang. *precise circumscription*) programu etnometodologii w obszarze analizy rozmów oraz ofertę dogłębnej socjologicznej (i nie lingwistycznej) analizy mowy.

Radykalna wymowa książki Buttona skłania do dyskusji. Wśród wielu kontrowersyjnych wątków jeden wydaje się kluczowy. Nie stosując takiego sformułowania, autor konfrontuje się z dylematem: dbać o „czystość” źródłowych, etnometodologicznych idei czy otwierać się na nowe inspiracje. Button opowiada się zdecydowanie za pierwszą możliwością, elementy drugiej opcji widoczne są m.in. w tomie *On Sacks* [Smith, Fitzgerald, Housley 2021]. Z co najmniej dwóch powodów sprawa jest jeszcze bardziej skomplikowana. Po pierwsze, stanowisko Buttona w kwestii relacji analizy konwersacyjnej Sacksa do etnometodologii nie jest jedyne nawet w samym rdzeniu tradycji etnometodologicznej. Inaczej akcenty rozkłada przecież Lynch [2019: 196]:

Od samego początku Sacks przewidywał możliwość powstania nauki o działaniach praktycznych, która wyjaśniałaby struktury formalne przejawiające się w działaniach; struktury rozpoznawane i wykorzystywane przez uczestników do tworzenia porządków społecznych. Sacks był również zafascynowany metaforami maszynowymi i konstruował systemy reguł jako „maszynie”. Garfinkel traktował możliwości prowadzenia analizy formalnej – odkrywania i analizowania struktur lub maszynologii – raczej jako zjawisko interesujące dla etnometodologii, a nie jej cel. Nie zależało mu na budowaniu odrębnej nauki, która rozwijałaby własny program analizy formalnej. Wyobrażał sobie etnometodologię jako nowatorski program, który badałby usytuowane wytwarzanie i wykorzystywanie analizy formalnej *in situ*, w wyodrębnionych przypadkach działalności amatorskiej i zawodowej.

Po drugie, jak sądzę, Button traktuje dzieło Sacksa selektywnie. Jak każda wybitna tradycja intelektualna, także koncepcja Sacksa nie była jednorodna. Można w niej bowiem wyróżnić trzy główne, niezupełnie zbieżne motywy lub wątki⁴. Z pewnością najważniejszy jest wątek etnometodologicznego charakteru Sacksowskiej analizy konwersacyjnej, traktowany przez Buttona jako wątek wyłączny. Ważny jest jednak także – niedostrzegany przez reprezentantów etnometodologicznego rdzenia i niezgodny z etnometodologią Garfinkla – wątek dwóch poziomów analizy. Jak wskazuje Fritz Schütze [2026] rozprawa doktorska Sacksa *No one to turn to* [1966] nie ogranicza się do analizy formalnych cech rozmów osób suicydalnych z telefonem zaufania, lecz dotyczy również biograficznego doświadczenia osób suicydalnych, a w szerszym ujęciu także społeczno-kulturowych treści, których precyzyjna identyfikacja wspiera się na rezultatach analizy formalnych cech konwersacyjnych interakcji. Ponadto, jak sądzę, trudno zaprzeczyć tezie, iż dwa znane artykuły Sacksa, *Everyone has to lie* [1975] oraz *On doing “being ordinary”* [1984], skądinąd pomijane przez etnometodologicznie zorientowanych autorów, dotyczą nie tylko reguł rozmów potocznych, lecz także kulturowych uwzorowań, wykraczających poza granice konwersacyjnych mikrosytuacji, których rozpatrzenie możliwe było wszakże dzięki skrupulatnej analizie rozmów potocznych⁵. Wreszcie, trzecim istotnym wątkiem obecnym m.in. w wykładach Sacksa [1992] jest kognitywizm, czyli objaśnianie procesów interakcyjnych przez domniemane stany psychiczne jego uczestników. Taki sposób interpretacji materiałów konwersacyjnych

⁴ Trzy w dużej mierze rozbieżne motywy w marksizmie – romantyczny, prometejski i oświeceniowy – opisuje Leszek Kołakowski [2009: 414–422]. Przemiany i przewartościowania w toku dalszego rozwoju marksizmu można rozpatrywać kategoriach różnicowania wagi owych trzech motywów. Jak się zdaje, jest to pouczająca lekcja na rzecz rozpatrywania rozwoju nurtów w ramach analizy konwersacyjnej

⁵ Pierwszego ze wspomnianych artykułów dotyczy u Buttona jedynie zdawkowa wzmianka, a drugi artykuł jest w omawianej książce całkowicie nieobecny.

w etnometodologii i etnometodologicznie zorientowanej analizie konwersacyjnej jest wręcz zakazany. Warto podkreślić, że kognitywizm nie ma w wykładach Sacksa (jak twierdzą etnometodologicznie zorientowani autorzy) charakteru rezydualnego, lecz w części analiz Sacksa stanowi ich podstawę.

Rozbieżności i spory w kręgu etnometodologii i analizy konwersacyjnej nie są w tym kontekście czymś zaskakującym. Przeciwnie, dziwne byłoby to, gdyby nie miały miejsca. Co więcej, powiedzieć można, że wykształcanie się różnych nurtów analizy konwersacyjnej przynajmniej częściowo wynika z ich ukierunkowania na jeden spośród wątków dziedzictwa Sacksa kosztem wątków pozostałych. Inna sprawa, że szczególnie inspirujące wydają się pierwsze dwa wątki. Kognitywizm, aczkolwiek dobrze widziany w socjologii konwencjonalnej, nie wydaje się wart kontynuacji.

Podsumowując: książka Buttona jest najlepszą dotychczasową publikacją o miejscu dzieła Harveya Sacksa w etnometodologii i analizie konwersacyjnej, co nie oznacza braku treści kontrowersyjnych czy zachęcających do polemiki. Jest to z pewnością ważna lektura nie tylko dla osób zainteresowanych etnometodologią i analizą konwersacyjną, ale także dla tych osób, dla których socjologia nie jest polem walki o instytucjonalne uznanie, lecz ustawicznym poszukiwaniem możliwie najlepszych sposobów analizy rzeczywistości społecznej. Książka Buttona jest również świetnym sposobem uczczenia dziewięćdziesiątej rocznicy urodzin i pięćdziesiątej rocznicy śmierci Sacksa (książka miała ukazać się w październiku 2025, opóźniona publikacja nastąpiła na początku 2026 roku).

BIBLIOGRAFIA

- Button Graham** (ed.). 1991. *Ethnomethodology and the human sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Button Graham, John R.E. Lee** (ed.). 1987. *Talk and social organisation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Button Graham, Michael Lynch, Wes Sharrock**. 2022. *Ethnomethodology, conversation analysis and constructive analysis: On formal structures of practical action*. Abingdon: Routledge.
- Clayman Steven E., John Heritage, Douglas W. Maynard**. 2022. The ethnomethodological lineage of conversation analysis. In: *The ethnomethodology program: Legacies and prospects*. D.W. Maynard, J. Heritage (eds.). 252–288. New York: Oxford University Press.
- Czyżewski Marek**. 2025. Recenzja książki: Robin James Smith, Richard Fitzgerald, William Housley (red.). *On Sacks: Methodology, materials and inspirations*. *Przegląd Socjologiczny*. 74(3): 135–142. <https://doi.org/10.26485/PS/2024/74.3/8>.
- Garfinkel Harold**. 2002. *Ethnomethodology's program*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Garfinkel Harold**. 2022. *Studies of work in the sciences* (ed. M. Lynch). Abingdon: Routledge.

- Kolakowski Leszek.** 2009. *Główne nurty marksizmu. Tom 1 – Powstanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Livingston Eric.** 1986. *The ethnomethodological foundations of mathematics*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Livingston Eric.** 2025a. "Ethnomethodology's broken promise". *Human Studies* 48(2): 327–349. <https://doi.org/10.1007/s10746-024-09770-1>.
- Livingston Eric.** 2025b. "Rejoinder to Michael Lynch's «Promise and silence: A comment on Livingston's 'Ethnomethodology's broken promise'»". *Human Studies* 48(3): 523–527. <https://doi.org/10.1007/s10746-025-09811-3>.
- Lynch Michael.** 1985. *Art and artifact in laboratory science: A study of shop work and shop talk in a research laboratory*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Lynch Michael.** 2019. "Garfinkel, Sacks and formal structures: Collaborative origins, divergences and the vexed unity of ethnomethodology and conversation analysis". *Human Studies* 42(2): 183–198. <https://doi.org/10.1007/s10746-019-09510-w>.
- Lynch Michael.** 2025. "Promise and silence: A comment on Eric Livingston's, «Ethnomethodology's broken promise»". *Human Studies* 48(2): 351–366. <https://doi.org/10.1007/s10746-025-09803-3>.
- Sacks Harvey.** 1966. *The search for help: No one to turn to*. Ph.D. dissertation, Department of Sociology, University of California, Berkeley.
- Sacks Harvey.** 1975. Everyone has to lie. In: *Sociocultural dimensions of language use*. B.G. Blount, M. Sanches (eds.). 57–80. New York: Academic Press.
- Sacks Harvey.** 1984. On doing "being ordinary". In: *Structures of social action: Studies in conversation analysis*. J. Maxwell Atkinson, John Heritage (eds). 413–429. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sacks Harvey.** 1992. *Lectures on conversation, Vol. 1 and 2*. Oxford: Blackwell.
- Schütze Fritz.** 2026. "My gratitude towards a most powerful analytical legacy. Some remarks on the importance of the research work of Harvey Sacks for process-analytical sociology". *Przegląd Socjologiczny* 75(1): 71–79. <https://doi.org/10.26485/PS/2026/75.1/4>.
- Smith Robin James, Richard Fitzgerald, William Housley** (eds.). 2021. *On Sacks: Methodology, materials, and inspirations*. Abingdon: Routledge.
- Watson Rod.** 2009. Harvey Sacks. In: *The pragmatics of interaction*. S. D'hondt, J.-O. Östman, J. Verschueren (eds.). 206–214. Amsterdam: John Benjamins.